

גבני השבול:

בן א צייב נא מצוה האב על הבן - בן לא צייא צויקה או בכנוי ולא הכאילה'

הסוגיה שלנו לשבוע זה פותחת יחידה ארוכה העוסקת בכיבוד הורים. בנוסף להרחבות בדף, ישנם מאמרים רבים בקלסר העוסקים בהיבטים שונים של הנושא, אתם מוזמנים לעיין.

א. המצווה במקרא

עיינו במקורות שלהלן, והבהירו לעצמכם מה כוללת מצוות כיבוד הורים בתורה, ומהם השכר והעונש המלווים אותה. אפשר לעיין גם במפרשים השונים על הפסוקים, בחומשי 'תורת חיים':

- ❖ שמות פרק כ', פסוק כב
- ❖ ויקרא פרק כ', פסוק ט
- ❖ שמות פרק כ"א, פסוק טו
- ❖ דברים פרק ה', פסוק טז
- ❖ ויקרא פרק י"ט, פסוק ג
- ❖ דברים פרק כ"א, פסוקים יח-כא

ב. לני על כבוד הורים

עיינו במשנה פאה א,א:

אלו דברים שאין להם שעור: הפאה, והבכורים, והראיון, וגמילות חסדים, ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם:

- 🕯 מהי הקרן הקיימת לעולם הבא?
- 🕯 האם לשכר הכפול על כיבוד הורים (בעולם הזה ובעולם הבא) יש אחיזה בפסוקים?
- 🕯 מה משותף לשאר המקרים המוזכרים במשנה, שלכולם יש שכר כפול?

ג. איוב (שם) בכבוד הורים

- 🕯 מה מחדשת הברייתא (דת"ר איש, אין לי אלא איש') על פני דבריו של רבי יהודה?
- 🕯 מה ההבדל המעשי בין המשנה לברייתא לגבי חובת נשים בכיבוד הורים? באילו מקרים שני המקורות חולקים ובאלו מקרים אין הבדל ביניהם?
- 🕯 הגמרא יוצרת היררכיה ברורה בין חובות האשה לבעלה, להוריה ולילדיה. האם לדעתכם קביעה היררכית זו היא קביעה הלכתית או תרבותית? ובמילים אחרות, כיצד היא צריכה לבוא לידי ביטוי בימינו?

ד. שלשה שבועות הן באצא

- 🕯 'אבל בהכאה ודאי אי אפשר' - מדוע מוסיפה הדרשה אמירה זו? מדוע היא הכרחית? (לשם הבהרה, הזכרו בפסוקי התורה שראינו בסעיף א')



פירוט השותפות מופיע בבבלי, מסכת נדה דף לא ע"א :

תנו רבנן : שלשה שותפין יש באדם, הקב"ה ואביו ואמו.
 אביו מזריע הלובן שממנו עצמות וגידים וצפרנים, ומוח שבראשו, ולובן שבעין.
 אמו מזרעת אודם שממנו עור ובשר ושערות, ושחור שבעין.
 והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים, וראיית העין, ושמיעת האוזן, ודבור פה, והלוך רגלים, ובינה והשכל.
 וכיון שהגיע זמנו להפטר מן העולם - הקב"ה נוטל חלקו, וחלק אביו ואמו מניח לפניהם.
 אמר רב פפא, היינו דאמרי אינשי : פוץ מלחא - ושדי בשרא לכלבא.

נסו לאפיין מה תורם כל אחד מהשותפין (מה קובע את החלוקה בין האב לאם?).
 מהו המסר של הדרשה בנידה (הבא לידי ביטוי בשורות האחרונות), לעומת המסר של הדרשה בסוגיה שלנו?

ה. כיבוד הוריו ככיבוד האל

הגמרא מביאה רצף דרשות שהמסר המרכזי העולה מהן משווה בין כבוד ההורים לכבוד האל. מה מלמדת אותנו השוואה זו על כיבוד הורים? ומה היא מלמדת אותנו על כבוד האל?
 * כחלק מהרצף מובאות 3 דרשות: רבי (בבריתא), תנא קמיה דרב נחמן, ור' יצחק. מה הקשר בין הדרשות? האם שתי הדרשות האחרונות הן דרשות עצמאיות, או שהן מתבססות על הדרשות הקודמות להן? (כדאי לבדוק באנציקלופדיה התלמודית או בחוברת 'אוצר הדמויות בספרות חז"ל' מתי והיכן חיו הדרשנים כדי לראות האם הנחתכם סבירה)
 מדוע נסובה דרשת ר' יצחק על עבירה בסתר דווקא, ולא על עבירות הנעשות בגלוי? מה הסכנה המיוחדת הטמונה בעבירה בסתר דווקא, לעומת עבירה בגלוי?
 ראו גם את תשובת רש"י שם, ד"ה 'והארץ הדום רגלי', ואת תשובת התוספות, ד"ה 'כל העובר'.

ו. אינה בניסוי ראש

להרחבה בנושא חובת כיסוי הראש לגברים, למדו את תשובתו המעניינת של המהרש"ל ונסו לסכם לעצמכם את עיקרי שיטתו. מתי יש צורך בכסוי הראש ומתי מותר לגלותו? שימו לב בעיקר לפירושו לדברי ריב"ל ולמנהגו של ר' הושע בגמרא שלנו (ולמי שמגיע לסוף מובטחת ירידה על האשכנזים!).

ש"ת מהרש"ל סימן עב

שאלה: למי שראשו כבד, יש לו היתר לישיב ולאכול בגילוי ראש?
תשובה: אין אני יודע איסור לברך בלא כסוי ראש, ומהרא"י [בעל 'תרומת הדשן'] פשוט לו שאסור בהזכרת שם בלא כיסוי הראש ולא ידענא ממאי.
 והנה מצאתי שכתב במסכת סופרים (פי"ד הי"ב) יש בו מחלוקת שכתב: פוחח הנראים כרעיו או בגדיו פרומים או מי שראשו מגולה פורס את שמע וי"א בכרעיו ובבגדיו פרומים פורס אבל לא בראשו מגולה ואינו רשאי להוציא הזכרה מפיו ע"כ. ור' ירוחם כתב בסוף נתיב ט"ז שאסור לברך בגילוי הראש, ולולי שאינני רגיל לחלוק על הקדמונים א"ל שיש גדול שיייעני הייתי נוטה להקל ולברך בגילוי הראש, ואפילו



רבי שלמה בן יחיאל לוריא חי בפולין 1510 - 1574 ושירת כרב במספר קהילות וכראש ישיבת לובלין נחשב אחד מגדולי התורה בכל הדורות, וכמתנגד לשיטת 'הפול' . השפיע רבות על שיטת הלימוד בישיבות. מחיבוריו: 'חכמת שלמה', 'ים של שלמה' על התלמוד, וכן שו"ת.

לקרות קריאת שמע שרי, שהרי איתא במדרש רבה (ויקרא פרשה כ"ז): אמר רבי ברכיה מלך בשר ודם משגר פרוטגמא שלו למדינה מה הם עושין כל בני המדינה עומדים על רגליהם ופורעים את ראשיהן וקוראין אותה באימה ביראה ברתת ובזיע, אבל הקב"ה ית' אומר לישראל קראו קריאת שמע פרוטגמה דידי הרי לא הטרחתי עליכם לקרות לא עומדים ולא פרועי ראש כו'. משמע להדיא דליכא איסור בפריעת ראש, אלא שלא החמיר עליהם ומה אעשה שכבר הורו לאיסור, אבל

בזה תמיהני שנהגו איסור בפריעת ראש אף בלא תפילה ולא ידעתי מאין זה להם, כי לא מצינו איסור בפריעת הראש כי אם לאשה, כדאיתא בפ' המדיר (ע"ב) וממדת חסידות הוא שלא לילך ד' אמות בגילוי הראש, ודוקא הליכה ד' אמות כדאיתא פ' כל כתבי (ק"יח): אמר ר' חנינא תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגילוי הראש והוא ממדת חסידות כמו שחשיב שם אינך תיתי לי כו'. ועוד ראייה מפרק קמא דקידושין (ל"א) דמסיק שם: אמר ריב"ל אסור להלוך ד' אמות בקומה זקופה שנ' מלא כל הארץ כבודו רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ד' אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי, משמע דוקא בקומה זקופה הוא אסור אבל בגילוי הראש אין בו איסור, אלא שרב הונא החמיר על עצמו מידת חסידות. ועכשיו הוא להיפך בקומה זקופה אינם נזהרים, ואדרבה הגאים והעשירים הולכים נטווי גרון, ובגילוי הראש נזהרים לא מחמת חסידות אלא סוברים דת יהודית הוא. עוד מצאתי כתוב הא דגלוי הראש כו' היינו באויר השמים דוקא, וכן נראה לפרש הא דקומה זקופה אף שמלא כל הארץ כבודו מ"מ אינו נראה כאילו אינו משגיח בעושיהן כי אם מי שהולך באויר השמים, ושם יש לו לזכור ולהתעורר אף שמהררא"י כתב שאין לחלק בין בית לחצר כי מלא הארץ כבודו היינו בהזכרת השם. וכן מסתבר שמדת חסידות הוא בהזכרת השם שלא יהא בגילוי הראש כמו הולך ד' אמות באויר השמים וכן מצאתי כתוב בשם הר"ם [המהר"ם מרוטנבורג] שכל זה מידת חסידות, אלא שהר"ף כתב שיש למחות שלא לכנס בבית הכנסת בגילוי הראש וכן הטור לא כתב ויכסה ראשו אלא גבי תפילה ולא גבי ק"ש, ומה אעשה שהעם נהגו בו איסור ואיני רשאי להקל בפניהם. ושמעתי על חכם אחד כשהיה לומד היה לומד בגילוי הראש ואמר שכבד עליו המשא, ומכל מקום נראה בעיני אף שאין איסור בדבר ואף לא מידות חסידות כשאינו מזכיר השם מכל מקום לתלמיד חכם יש לו להזהר, מאחר שהעם תופסים בה לקלות ולפריצות כאלו עובר על דת יהודית. ואפילו לומד בחדרו אין לסמוך על זה שמא העם הארץ יראה ויקל בו, לא בחינם אמרו כל שאסור מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור. ועכשיו אני אגלה את קלון האשכנזים בודאי מי ששותה יין נסך במלון של גוים ואוכל דגים מבושלים בכלים שלהם, והמחמיר הוא שמאמין לפונדקית שלא בשלו בה, אין חוששין עליו ואין בודקין אחריו ונוהגין בו כבוד אם הוא עשיר ותקיף. ומי שהיה אוכל ושותה בהכשר רק שהיה בגילוי הראש היו תופסין אותו כאלו יצא מן הכלל. על כן החכם עיניו בראשו שידע להשמר שלא יתפשו עליו, ואם כבד עליו להניח על ראשו דבר כבד יכסה ראשו בבגד פשתן דק או במשי. ומכל מקום נראה אפילו מי שירצה לברך ברכת הניח והוא בלילה שאין לו כובע עליו, או כשרוחץ באמבטי, די לו במה שמכסה את ראשו בידי, אף שגדול אחד העתיק לאיסור, ומהררא"י הביאו וראיתו מר"ת שכשהיה רוחץ בחמין והיה שותה היה מתכסה בבגד כנגד לבו כו' משמע דוקא



בבגד ולא בידים, אין זה ראייה, כי משום הכי לא חשוב כיסוי שדרך האדם להניח ידיו על לבו, והרואה לא ידע שצריך לכסות את הלב או ידמה לו שלא כסהו ממש כנגד הלב, אבל למעלה מראשו שהוא דבר הניכר מספיק בכיסוי היד בפרט לפי מה שכתבתי שאין בו איסור כי אם חסידות, מספיק לו כיסוי היד בפרט באקראי בעלמא.

3. 'אלא בן האלמנה אהא אה ר' אליעזר'

מהי השאלה האמיתית המטרידה את בן האלמנה בסיפור, עד כדי כך שלא הסתפק בתשובתו של ר' אליעזר? כיצד אתם מבינים את תשובתו של ר' יהושע לבן האלמנה? (ע"פ פשט הסיפור? ע"פ רש"י?)
 השוו את נוסח הסיפור שלפנינו בגמרות לנוסח שלו בכתבי היד שבחוברת כתבי היד, ומצאו הבדל נוסח מרכזי בסיפור. כיצד הוא משנה את הבנת הסיטואציה?
 מומלץ לקרוא את מאמרו (הקריא והקצר) של עודד גולדברג 'טיפול בבית המדרש: על אגדה משונה המציבה גבול בנושא כיבוד הורים', דעות 6, טבת תש"ס, המציע ניתוח מענין למדרש, על סמך הבדל הנוסח שבכתבי היד.

א. בנא בן גינא

במה מתייחד כיבוד ההורים של דמא בן נתינה? על אלו תחומים הוא מתפרש? להרחבה: ראו את שני המאמרים הקצרים:
 הרב יהודה שביב, 'פרה אדומה וכיבוד אב ואם'
 הרב א.צ. שינפלד, 'כיבוד אב ואם ומצוות פרה אדומה'
 שניהם בתוך 'דברים שיש להם שיעור', קובץ מאמרים בנושא כיבוד הורים לזכרו של יהונתן דבירי. כיצד מסביר כל אחד מהם את הקשר בין כיבוד ההורים של דמא בן נתינה לשכר שקיבל - פרה אדומה?
 עיינו בסיפור ר' ישמעאל בירושלמי, 'אמו שלר' ישמעאל באת' - 'והא רצונה הוא כיבודה', ירושלמי קידושין דף סא ע"ב (במהד' וילנא סוף עמ' 55 - עמ' 56 בחוברות, וראו המפרשים לתרגום שם, או עמ' 50 בחוברות, אמצע עמודה שמאלית, ע"פ כ"י ליידין).
 במה מרחיב את ההגדרה של כיבוד ההורים? מי קובע את הקריטריונים של הכבוד, ע"פ סיפור זה?

וכמובן אל תפספסו את התוספות 'דלא מפקינא ועבידנא', (על סוגית פטור הסומא ממצוות) המעמיד אבן דרך חשובה ביחס ההלכה לקיום מצוות ע"י נשים.